

HOE EFFECTIEF IS JOUW SCHRIJFONDERWIJS?

Het schrijfonderwijs (en daarmee doelen we dan op tekstschrijven) krijgt gelukkig de laatste jaren steeds meer aandacht op basisscholen. Verschillende publicaties van Suzanne van Norden, en haar blog op internet, hebben veel leraren inmiddels geholpen in het verbeteren van hun didactische aanpak. In dit artikel beschrijven we de kenmerken van effectief schrijfonderwijs en eventuele knelpunten. Vervolgens introduceren we de ReflectieRadar Schrijfonderwijs, een reflectietool die ingezet kan worden om op individueel- of op teamniveau zicht te krijgen op de essentiële aspecten van het schrijfonderwijs.

Onlangs stond er op LinkedIn een post van Linda Pereboom-Hollander (zie kader). Linda was tot voor kort directeur van de Cazemierschool in Oudleusen. Op deze school is het team de afgelopen jaren druk bezig geweest om taalonderwijs een impuls te geven: o.a. aandacht voor lezen, boekpromotie en het werken met rijke teksten. Dit jaar gaan ze gericht kijken naar het schrijfonderwijs. Als start zet Linda het team aan het begin van het nieuwe schooljaar aan het werk met de opdracht om een verhaal over de vakantie te schrijven. Een gedeelte van het team gaat onvoorbereid aan het werk, het andere deel krijgt een opdracht over vakantiewerkwoorden (beschreven in een blog van Suzanne van Norden). Het proces dat Linda beschrijft geeft mooi weer wat stimulerend kan zijn binnen het schrijfonderwijs (zelf uitproberen, in gesprek gaan, bronnen raadplegen, feedback geven), maar maakt ook duidelijk hoe leraren soms vastzitten aan traditionele opvattingen over schrijfonderwijs.

EFFECTIEF SCHRIJFONDERWIJS

Zoals gezegd, de laatste jaren staat het schrijfonderwijs volop in de belangstelling. Uit onderzoeken blijkt dat goed schrijven een positieve bijdrage levert aan de taalontwikkeling van leerlingen. Het is dan ook niet zo vreemd dat vanaf 2010 de onderwijsinspectie met enige regelmaat het schrijfonderwijs onder de loep heeft genomen. Op grond van een literatuurstudie over effectief schrijfonderwijs (Janssen & Van Weijen, 2017) en de daarop gebaseerde peiling (2021) heeft SLO in samenwerking met de inspectie een Reflectiewijzer schrijfonderwijs ontwikkeld (2021). Deze brochure is bestemd voor schoolteams. Het is een hulpmiddel om met elkaar in gesprek te gaan over de opzet en de kwaliteit van het schrijfonderwijs op een school. De reflectiewijzer gaat in op een vijftal aspecten van het schrijfonderwijs: kenmerken van dit onderwijs op de school, doelen en doorgaande leerlijnen, tijd voor schrijftaken, onderwijsleeractiviteiten voor schrijven en het zicht op de schrijfontwikkeling van leerlingen. Voldoende aanknopingspunten om eigen opvattingen en ervaringen over schrijven met elkaar te delen. Want dat is wel noodzakelijk: al vele jaren blijkt het schrijfonderwijs op de basisschool een ondergeschoven kindje te zijn. Schrijflessen worden overgeslagen, doelen worden niet expliciet benoemd, kansen om schrijven en lezen met elkaar te verbinden worden niet benut.

SCHRIJVEN IS COMPLEX

Nu is schrijven ook een complex proces: waarover moet ik schrijven, hoe verzamel ik gegevens, voor welk publiek schrijf ik en wat is de bedoeling van deze schrijfoopdracht? In de al eerdergenoemde literatuurstudie van Jansen en Van Weijen (2017) worden verschillende kenmerken van effectief schrijfonderwijs genoemd. Deze kenmerken zijn door ons in het boek *Een leraar met een eigen kleur* (2021) in een schema verwerkt.

Binnen dit schema staat de leraar centraal: naast een positieve houding ten opzichte van het zelf schrijven en het vormgeven van inspirerend schrijfonderwijs is hij ook op grond van zijn kennis van de schrijfdidactiek de spil in het didactisch proces (schrijftaken vormgeven, leerlingen voorbereiden op deze schrijftaak, het demonstreren en modelen van de schrijftaak, het beoordelen ervan en op grond van de resultaten de schrijfontwikkeling van de leerlingen monitoren). De lat ligt dus hoog voor leraren.

Daarnaast is uit onderzoek gebleken (Cremin & Olivier, 2017; Graham, 2019) dat een grote groep leraren weinig vertrouwen heeft in eigen schrijfvaardigheid door (negatieve) ervaringen uit het verleden en het ook lastig vindt om schrijfonderwijs effectief en functioneel vorm te geven. Daarom is het initiatief van Linda Pereboom-Hollander zo hoopgevend. Binnen de vertrouwde omgeving van het team stimuleert ze leraren om aan het schrijven te gaan, om kritisch naar eigen opvattingen te kijken, om vanuit achtergrondliteratuur vakdidactische stappen te zetten bij het vormgeven van motiverende schrijflessen. Want iedereen kan leren schrijven; ook de leraar!

Een mooie uitdaging voor andere directeuren, taalcoördinatoren of werkgroepen Taal om gericht met schrijfonderwijs aan de slag te gaan. Niet alleen om eventuele hiaten in het bestaande schrijfonderwijs op te vullen, maar ook om nieuwste ontwikkelingen vanuit praktijk en theorie te integreren binnen de dagelijkse lessen. In het artikel *Wie schrijft die blijft* (Van der Stee & Stoep, 2022) doen de schrijvers een zevental aanbevelingen om het schrijfonderwijs te versterken:

- meer aandacht voor handschriftontwikkeling en typevaardigheid;
- het aanbieden van doelgerichte, functionele schrijfp opdrachten in een betekenisvolle context;
- het integreren van schrijfonderwijs met andere taaldomeinen en vakken;
- het gebruiken van schrijfstrategieën;
- het vormgeven van een doorlopende leerlijn;
- goede voorbeelden doen goed volgen;
- volg, evalueer en differentieer.

Voldoende stof om als leraar, als team, of als werkgroep gericht aan de slag te gaan met het schrijfonderwijs. Maar waar sta je als individuele leraar, wat zijn heersende opvattingen binnen het team over het schrijfonderwijs? Is er een doorgaande lijn waaraan iedereen zijn bijdrage levert? Genoeg vragen, maar hoe brengen we de actuele of gewenste situatie in kaart? Daar is nu de reflectieradar voor ontwikkeld.

Wij gaan op de Cazemierschool dit jaar werken aan de schrijfvaardigheid van kinderen. Dit doen we door samen de boeken van Suzanne van Norden te lezen en vooral ook zelf te ervaren. Dat laatste is echt mijn stijl geworden tijdens studiedagen, het team door korte oefeningen zelf laten ervaren.

Doel: een 'warming up' voor ons schooldoel + leraren laten nadenken over 'het vakantieverhaal schrijven'. Ik maakte twee groepen. Groep 1 kreeg de instructie een verhaal te schrijven over de vakantie. Ik liet de groep bedenken waar ze op letten (antwoorden die ze gaven: punten, hoofdletters, spelling, netjes schrijven, titel, inleiding, kern, slot en niet te vaak 'en toen'). Minimaal tien regels. Klaar? Tekening maken. Groep 2 kreeg de les die Suzanne beschrijft in haar blog over vakantiewoorden.

Wat gebeurde er? Groep 1 was doodstil aan het werk. Al zuchtend en steunend. Groep 2 was in gesprek, vroeg door, ging 'aan'. Las meerdere blogs van Suzanne van Norden over vakantie verhalen, die ik had verzameld in Teams.

En dan uitwisselen: Wat was de opdracht? Wat deed het met jou? Wat zijn de verschillende producten?

Wat las je op de site? Plenair spraken we over het schrijven met een creatieve lade open, de volgende dag je eigen tekst bekijkend met de spellingla open. Over taalrondes en het kritisch leren kijken naar je eigen teksten. En vooral over het extreme verschil in beleving EN in tekstkwaliteit. "Oh ik had de afgelopen jaren zoveel meer uit verhalen kunnen halen."

We zijn warm! Elke stamgroep gaat een vakantie verhaal schrijven aan de hand van een van de blogs van Suzanne. En in oktober bespreken we uit elke groep het proces en drie producten. Ook lezen we allemaal een paar hoofdstukken literatuur, die we dan bespreken. Dit is onderwijs maken voor mij, hier geniet ik van! Samen leren, feedback geven, keuzes maken.

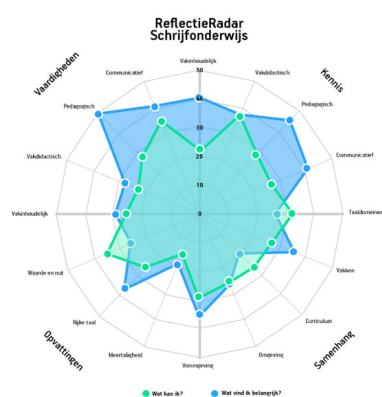
TOOL VOOR PROFESSIONELE ONTWIKKELING

In 2021 is met het uitbrengen van de bundel *Een leraar met een eigen kleur* het lectoraat Narratieve professionele identiteit afgerond. In deze bundel wordt ook het ontwikkelen van de ReflectieRadar beschreven. Het is een instrument voor aanstaande leraren om de eigen professionele ontwikkeling in kaart te brengen: Wat vind ik belangrijk? Welke kennis, welke vaardigheden bezit ik al? Waar wil ik me verder in ontwikkelen? Op basis van 78 gepaarde stellingen t.a.v. vaardigheden, kennis, opvattingen en gedragingen geven aanstaande leraren zichzelf een score op een vijfpuntsschaal. Ze geven eerst een score op de wenselijke situatie (dus hoe belangrijk ze de inhoud van de stelling vinden) en daarna hoe ze aankijken tegen wat ze zelf kunnen, kennen, vinden en doen op dit gebied (= de actuele score). Bijvoorbeeld:

- Ik vind het belangrijk dat er een veilig pedagogisch klimaat is in de klas.
- Ik kan een veilig pedagogisch klimaat creëren in de klas.

De aanstaande leraar vult zijn scores in op een webapplicatie die inmiddels is ontwikkeld; de applicatie kan zelfs op een telefoon ingevuld worden. De scores worden visueel weergegeven in de vorm van een radar met uitsteeksels en inkepingen, waarbij de uitsteeksels de sterke kanten laten zien en de inkepingen de groeipotentie. De invuller kan zijn mentor uitnodigen om de actuele situatie te scoren, dus hoe hij kijkt naar wat de stagiaire doet, weet, kan en vindt.

Figuur 1. ReflectieRadar Professionele Identiteit

Deze scores worden zichtbaar in dezelfde radar middels een extra lijn en kunnen samen besproken worden. Zo geeft de ReflectieRadar de aanstaande leraar inzicht in sterke punten én groeipotentie. En dat kan weer leiden tot persoonlijke ontwikkelplannen. Na een half jaar kan de aanstaande leraar de stellingen opnieuw scoren en de uitkomsten met elkaar vergelijken en zien in hoeverre hij gegroeid is.

REFLECTIERADAR VOOR SCHRIJFONDERWIJS

De ervaringen met deze ReflectieRadar zijn aanleiding geweest voor een verkenning van andere gebruiksmogelijkheden. Het lag voor de hand om naast een ReflectieRadar voor aanstaande leraren een ReflectieRadar voor ervaren leraren te ontwikkelen. De vraag daarbij was of er ook andere mogelijkheden zouden zijn, zoals vakken, domeinen waarbij kennis, vaardigheden, opvattingen en samenhang op deze manier in kaart gebracht kunnen worden. Uit het literatuuronderzoek van Jansen en Van Weijen (2017) blijkt dat vele vakinhoudelijke en didactische aspecten binnen het schrijfonderwijs te onderscheiden zijn waarbij de leraar een cruciale rol speelt. Voldoende reden om een ReflectieRadar Schrijfonderwijs te ontwikkelen. De werkwijze is identiek aan de ReflectieRadar voor de ontwikkeling van de professionele identiteit. Op grond van gepaarde stellingen over vaardigheden, kennis, opvattingen en samenwerking t.a.v. het schrijfonderwijs brengt de leraar zichzelf in beeld.

Vaardigheden Vakinhoudelijk Vakdidactisch Pedagogisch Communicatief	Kennis totaal Vakinhoudelijk Vakdidactisch Pedagogisch Communicatief
Opvattingen Waarde en nut Rijke taal Meertaligheid Vormgeving	Samenhang Taldomeinen Vakken Curriculum Omgeving

We hebben op basis van een pilot twee varianten ontwikkeld: een variant met 30 kernstellingen en een variant met 60 verdiepende stellingen. Beide varianten zijn ingedeeld in vier kwadranten die elk weer vier thema's bevatten.

Bijvoorbeeld:

Pedagogische vaardigheden:

- Ik vind het belangrijk dat er een veilig schrijfklimaat is in de klas.
- Ik kan een veilig schrijfklimaat creëren in de klas.

Vakdidactische vaardigheden

- Ik vind het belangrijk dat algemene schrijfstrategieën: verzamelen, ordenen, schrijven en reviseren, bij elke schrijftaak aan de orde worden gesteld.
- Ik kan de algemene schrijfstrategieën: verzamelen, ordenen, schrijven en reviseren, bij elke schrijftaak aan de orde stellen.

Vakdidactische kennis

- Ik vind het belangrijk kennis te hebben van de eisen t.a.v. de instructie-, de oefen- en de afrondingsfase van de schrijflessen.
- Ik heb kennis van de eisen t.a.v. de instructie-, de oefen- en de afrondingsfase van de schrijflessen.

Opvattingen

- Ik vind het belangrijk dat collega's en leerlingen de waarde en het nut van het schrijfonderwijs inzien.
- Ik kan collega's en leerlingen de waarde en het nut van schrijfonderwijs laten inzien.

Samenhang

- Ik vind het belangrijk schrijfonderwijs te stimuleren en vorm te geven bij andere vakken.
- Ik kan het schrijfonderwijs stimuleren en vormgeven bij andere vakken.

DISCUSSIES IN HET TEAM

Uiteraard houdt het na invulling van de scores niet op, integendeel: het leerproces begint dan pas. Leraren kunnen hun scores met elkaar vergelijken en bespreken wat ze verstaan onder bepaalde begrippen uit de radar: Wanneer is taal rijke taal? Hoe ziet goed modellen eruit? Wat is een uitdagende schrijftaak? Ook kunnen ze voor elkaar de radar invullen en de verschillen en overeenkomsten bespreken. De radar leent zich voor discussies in het team: aan welke eisen moet feedback voldoen? Hoeveel tijd kost goede feedback? Hoe behulpzaam zijn modelteksten? Het is eveneens interessant om in teamverband feedback te geven op hetzelfde verhaal en hierbij de kenmerken van goede feedback te gebruiken.

Ook is het belangrijk om samen vakartikelen en blogs te lezen, bijvoorbeeld de blogs en boeken van Suzanne van Norden zoals in het voorbeeld van De Cazemierschool.

Reflectie Radar

Op deze manier kan de ReflectieRadar op een laagdrempelige manier leraren stimuleren om na te denken over hoe zij effectief schrijfonderwijs kunnen geven.

MEER WETEN?

Kijk voor meer informatie op www.reflectieradar.nl of neem contact op met Ietje Pauw via ietje.pauw@reflectieradar.nl. In december komen beide varianten van de ReflectieRadar Schrijfonderwijs beschikbaar.

OVER DE AUTEURS

Ben Bouwhuis is oud-docent Nederlands en was lid van het Kennis- en Innovatiecentrum van Hogeschool KPZ.

Ietje Pauw is emeritus lector Narratieve professionele identiteit op Hogeschool KPZ

LITERATUUR

- Cremin, T., & Oliver, L. (2017). Teachers as writers: a systematic review. *Research Papers in Education*, 32(3) pp. 269–295.
- Graham, S. (2019). Changing how writing is taught. In T. Piggot, Ryan, A. & C. Toggi (Eds.) *Review of research in education*. American Educational Research Association.
- Inspectie van het Onderwijs. (2021). *Peil. Schrijfvaardigheid: Einde (speciaal) basisonderwijs*. Inspectie van het Onderwijs
- Inspectie van het Onderwijs. (2021). *Reflectiewijzer Schrijfonderwijs*. Inspectie van het Onderwijs.
- Janssen, T., & Van Weijen, D. (2017). *Effectief schrijfonderwijs op de basisschool. Een didactisch kader ten behoeve van landelijk peilingsonderzoek*. Universiteit van Amsterdam en NRO.
- Pauw, I., & Jongstra, W. (Eds.) (2021). *Een leraar met een eigen kleur*. Schompel & Svacina.
- Van der Lee, A., & Stoep, J. (2022). *Wie schrijft, die blijft*. Onderwijskennis.nl (NRO). Geraadpleegd op 15-9-2023, van www.onderwijskennis.nl/node/2321
- Van Norden, S. (2018). *Iedereen kan leren schrijven: Schrijfplezier en schrijfvaardigheid in het basisonderwijs* (2^e druk). Coutinho.
- Blog Van Norden:
<https://iedereenkanlerenschrijven.blogspot.com>